

Academic Article:

Received: 2025-11-24;

Revised: 2026-06-14;

Accepted: 2026-06-15.

คลองสิบสี่ในวัฒนธรรมอีสาน Khlóng Sip See in Isan Culture

วิญญู เถาถาวงษ์^{*1}, พระณัฐวุฒิ พันทะลี²Winyoo Thaothawong¹, Phra Natthawut Phanthali²นักวิชาการอิสระ¹, มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย วิทยาเขตอีสาน²Independent Scholar¹, Mahamakut Buddhist University, Isan Campus²

First/Corresponding Author, E-mail: vic32@windowslive.com*

บทคัดย่อ

บทความนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาคลองสิบสี่ในวัฒนธรรมอีสาน ข้อค้นพบจากการศึกษาในครั้งนี้พบว่า ประเพณีของชาวไทยในภาคอีสาน คือ สิ่งที่ยึดถือปฏิบัติสืบทอดกันมาจากบรรพบุรุษ ซึ่งสะท้อนคุณค่า ความดี ความเชื่อและวิถีชีวิตของคนอีสานในอดีต โดยยึดหลักฮีต 12 คอง 14 คือ ประเพณีของชาวอีสานที่ปฏิบัติสืบทอดกันมาอย่างยาวนาน โดยฮีตสิบสอง หมายถึง จารีตประเพณีหรือการทำบุญประจำ 12 เดือนของชาวไทยในภาคอีสาน ส่วนคองสิบสี่ คือ ธรรมเนียมประเพณีหรือข้อวัตรแนวทางปฏิบัติ 14 ข้อของชาวไทยในภาคอีสาน สำหรับบุคคลในสถานะต่าง ๆ ทั้งพระมหากษัตริย์ ข้าราชการและประชาชน ซึ่งคลองสิบสี่เป็นกฎหมายจารีตและเครื่องมือควบคุมสังคม กำหนดบทบาทหน้าที่ของคนในสังคม สร้างความสามัคคีและเป็นปึกแผ่น สืบทอดวัฒนธรรมและเอกลักษณ์ของท้องถิ่นและที่สำคัญเป็นการ ปลูกฝังคุณธรรมและจริยธรรมเป็นเสาหลักสำคัญที่ค้ำจุนสังคมอีสานในอดีต และยังคงเป็นแนวทางในปัจจุบันที่มีคุณค่าในการนำมาปรับใช้ในชีวิตประจำวันของชาวอีสานเพื่อการอยู่ร่วมกันอย่างมีความสุข มีคุณค่าและยั่งยืนต่อไป องค์ความรู้ใหม่ คือ ประเพณีชาวไทยอีสานและลาวมีความคล้ายคลึงกัน มีความสำคัญในฐานะที่เป็นรากฐานของภูมิปัญญาท้องถิ่น ความเชื่อ และวิถีชีวิตที่สำคัญในอดีต

คำสำคัญ: คลองสิบสี่, วัฒนธรรม, ประเพณี, อีสาน

Abstract

This article aims to study the fourteen Khlóng in Isan culture. The findings reveals that the traditions of Thai people in the Isan region are practices inherited from ancestors and passed down through generations, reflecting the values, virtues, beliefs, and way of life of Isan people in the past. These are based on the principles of ‘Heet Sip Song - Khlóng Sip See’ (Twelve Mores and Fourteen Conventions) which are the traditions of Isan people that have been practiced and transmitted for a long time. Heet Sip Song (Twelve Mores) refers to

the mores or merit-making ceremonies corresponding to the twelve months of the year for Thai people in the Isan region. Khlong Sip See (Fourteen Conventions) comprises fourteen precepts or guidelines for Thai people in the Isan region, applicable to individuals of various statuses, including the monarchy, government officials, and citizens. The Khlong Sip See serves as customary law and a tool for social control, defining the roles and responsibilities of people in society, fostering unity and solidarity, preserving local culture and identity, and importantly, instilling moral and ethical values. These principles are fundamental pillars supporting Isan society in the past and continue to serve as valuable guidelines in the present that can be adapted for use in the daily lives of Isan people, enabling them to live together happily, meaningfully, and sustainably. The body of knowledge reveals that Northeastern Thai and Lao traditions are similar, serving as the foundation of local wisdom, beliefs, and crucial lifestyles of the past.

Keywords: Khlong Sip See, Culture, Tradition, Isan

บทนำ

ภาคตะวันออกเฉียงเหนือเป็นภูมิภาคที่มีความโดดเด่น มีความหลากหลายทั้งทางด้านศิลปวัฒนธรรม ประเพณีและวิถีชีวิตที่เรียบง่าย ด้วยขนาดของภูมิภาคที่กินพื้นที่กว่า 1 ใน 3 ของพื้นแผ่นดินไทย จึงทำให้ภูมิภาคแห่งนี้มีจำนวนประชากรมากที่สุดในประเทศและมีความหลากหลาย ของเชื้อชาติประชากรอย่างเห็นได้ชัด นอกจากนั้น ยังเป็นภูมิภาคที่มีปัญหาในด้านต่าง ๆ มากที่สุด เช่น ความแห้งแล้ง ความยากจน การอพยพย้ายถิ่นของประชากรเพื่อหางานทำ ปัจจุบันปัญหาต่าง ๆ ได้รับการแก้ไขไปบ้างแล้วทำให้ภาคอีสานทุกวันนี้มีความเจริญเท่าเทียมกับภาคอื่น ๆ ภาคอีสานหรือภาคตะวันออกเฉียงเหนือเป็นเขตหรือภาคหนึ่งทางทิศตะวันออกเฉียงเหนือของประเทศไทย อยู่บนที่ราบสูงโคราช มีแม่น้ำโขงกั้นเขตทางตอนเหนือและตะวันออกเฉียงเหนือของภาค ทางด้านใต้จรดชายแดนกัมพูชา ทางตะวันตกมีเทือกเขาเพชรบูรณ์และเทือกเขาตองพญาเย็นเป็นแนวกั้นแยกจากภาคเหนือและภาคกลาง การเกษตรนับเป็นอาชีพหลักของภาค แต่ด้วยสภาพอากาศที่ร้อนและแห้งแล้ง รวมถึงปัจจัยอื่น ๆ ทางด้านสังคมเศรษฐกิจ ทำให้มีผลผลิตที่น้อยกว่าภาคอื่น ๆ ภาษาหลักของภาคนี้คือ ภาษาอีสาน แต่ภาษาไทยกลางก็นิยมใช้กันแพร่หลายโดยเฉพาะในเมืองใหญ่ ขณะเดียวกันยังมีภาษาเขมรที่ใช้กันมากในบริเวณอีสานใต้ นอกจากนี้ยังมีภาษาถิ่นอื่นมากมาย เช่น ภาษาผู้ไท ภาษาส่วย ภาษาไทยโคราช ฯลฯ ภาคอีสานมีเอกลักษณ์ทางวัฒนธรรมที่โดดเด่น เช่น อาหาร ภาษา ดนตรีหมอลำ ศิลปะการฟ้อนรำที่เป็นเอกลักษณ์เฉพาะ ฯลฯ (นุศรา สอนโกษา, 2566)

ชาวไทยกลุ่มหนึ่งซึ่งมีภูมิลำเนาอยู่ทางทิศตะวันออกเฉียงเหนือของประเทศไทยในปัจจุบันโดยถือเอากรุงเทพมหานครเป็นศูนย์กลาง เรียกว่า ภาคอีสาน คนที่อยู่ในภาคนี้เรียกว่า ชาวอีสาน คนที่อยู่ในภาคนี้ทั้งหมดมีจารีตประเพณี ขนบประเพณีและธรรมเนียมประเพณีอย่างเดียวกันก็หาไม่ มีผิดแปลกกันบ้าง แม้แต่ภาษาที่ใช้พูดกันก็ไม่เหมือนกัน เช่น ชาวจังหวัดบุรีรัมย์ สุรินทร์ ศรีสะเกษ นิยมพูดภาษาหนึ่งอีกต่างหากซึ่ง

เรียกว่า ภาษาขุ (ส่วย) ภาษาเขมร กลุ่มที่อาศัยอยู่ในจังหวัดนครราชสีมา ซึ่งบางกลุ่มพูดภาษาโคราช เรียกว่า ไทยเบิ้ง ชาวอีสานโดยมากเป็นกลุ่มที่พูดภาษาล้ายกับพวกเวียงจันทน์ เพราะมีจารีต ขนบและธรรมเนียมคล้ายเวียงจันทน์มาก เพราะถือประเพณีฮี้ต 12 คลอง 14 เหมือนกัน คนที่อยู่ในภาคนี้เคยมีความเจริญรุ่งเรืองในด้านศิลปวัฒนธรรมมานาน สามารถผลิตสิ่งของขึ้นมาใช้เองเกือบทุกอย่าง ทางด้านวรรณคดีนั้นว่า เจริญมากทีเดียว จนได้เป็นมรดกตกทอดมาถึงอนุชนคนรุ่นหลังที่ยังมีชีวิตอยู่ ทุกวันนี้ถูกวัฒนธรรมทางอื่นแทรกมากขึ้น ทำให้วัฒนธรรมเสื่อมลงมาก เช่น อักษรที่ใช้จารึกวรรณคดีโบราณ ไม่มีผู้ศึกษาสนใจเล่าเรียน เมื่อไม่มีผู้เรียนก็ไม่รู้ เมื่อไม่รู้วรรณคดี จึงไม่รู้ว่า บรรพบุรุษท่านเคยปฏิบัติกันมาอย่างไร มีอะไรที่คนสมัยนี้ควรทราบ เรื่องวัฒนธรรมเป็นเรื่องที่สำคัญมาก ซึ่งทุกชาติภาษาจะขาดไม่ได้ วัฒนธรรมของชนชาติหนึ่ง ย่อมไม่เหมือนกัน ใครเคยถือสิ่งใดมาแล้วก็ต้องนับถือว่า ดี ชาติใดที่ไม่มีวัฒนธรรมเป็นของตัวเอง คอยแต่จะเอาแบบอย่างคนอื่นก็ไม่ดี ชาวไทยทั่วไปยอมรับว่า ชาวอีสานเป็นผู้มีวัฒนธรรมสูงจนได้รับคำยกย่องว่า ถิ่นไทยดี เพราะของดีหรือเก่าแก่ ซึ่งเป็นศิลปวัฒนธรรมอันเก่าแก่ของชนชาวอีสานบางอย่างเสื่อมสูญไปแล้ว บางอย่างก็กำลังจะเสื่อม บางอย่างก็ยังคงอยู่ของดี ที่มีอยู่นั้นไม่ได้ประยุกต์ขึ้นมา มีอยู่อย่างใดก็คงอยู่อย่างนั้น แต่ปัญหาที่สำคัญอย่างหนึ่ง ก็คือ การรักษาของเดิมไว้ไม่ได้ ซึ่งเปรียบเหมือนเพชรที่จมอยู่ใต้โคลน และของใหม่ที่เกิดขึ้นมาแทนบางอย่างไม่ได้เกิดขึ้นมาบนรากฐานเก่า แต่เกิดขึ้นมาจากวัฒนธรรมใหม่ บางครั้งจึงทำให้วัฒนธรรมเก่ากับวัฒนธรรมใหม่เข้ากันไม่ได้ ทั้งความเปลี่ยนแปลงของโลกสมัยนี้รวดเร็วมาก จนทำให้วัฒนธรรมดั้งเดิมจะทรงตัวอยู่ไม่ได้ เรื่องของความเปลี่ยนแปลงไม่หยุดยั้งนี้เรียกว่า วัฒนธรรมเสื่อม ความเสื่อมความเจริญก็มาจากการเปลี่ยนแปลง เมื่อมีสิ่งใหม่และแปลกเกิดขึ้นมามากจะให้ยึดถืออยู่อย่างเดิมทั้งหมดก็ย่อมเป็นไปได้ (บุญเรือง จรรยาศรี, 505: 2-3)

สมเด็จพระเจ้าฟ้าจุ้มมหาราชหรือสมเด็จพระเจ้าฟ้าลัทธิศรีรัตนาคณหุตมหาราช ทรงเป็นปฐมมหากษัตริย์แห่งราชอาณาจักรล้านช้าง และมหากษัตริย์นครเชียงตุงเชียงทองหรือเมืองเซ้า องค์ที่ 27 (ครองราชย์ พ.ศ. 1859-1936) ผู้รวบรวมแผ่นดินลาวสองฝั่งโขงให้เป็นปึกแผ่น และได้แผ่แสนยานุภาพเหนือแว่นแคว้นต่าง ๆ ในอุษาคเนย์ถือเป็นยุคยิ่งใหญ่ที่สุดของจักรวรรดิหรืออาณาจักรล้านช้าง พระองค์และพระอัครมเหสีได้อัญเชิญพระพุทธศาสนาเถรวาทลัทธิลังกาวงศ์แบบอินทปัตถนครหรือแบบกัมพูชาสมัยพระนรมาเผยแพร่ในราชอาณาจักรล้านช้าง พระองค์ทรงทำนุบำรุงพระพุทธศาสนาและทรงวางรากฐานการปกครองและระเบียบของบ้านเมืองโดยอาศัยลัทธิธรรมเนียมการปกครองที่ได้รับสืบทอดกันมาจากสมัยพระเจ้าขุนบรมราชา และลัทธิธรรมเนียมที่ทรงศึกษาอบรมมาจากราชาอาณาจักรแห่งอินทปัตถนครหรือนครอโศกในมณฑลเขมร จึงทำให้เกิดฮิตสิบสองคลองสิบสี่ขึ้นมา โดยเป็นการผสมผสานระหว่างขนบธรรมเนียมของพระพุทธศาสนากับศาสนาพราหมณ์ ทำให้บ้านเมืองของพระองค์มีระเบียบแห่งชีวิตและมีหลักปฏิบัติที่เป็นแนวทางเดียวกัน และผู้คนก็ได้ถือปฏิบัติเป็นหลักในการดำเนินชีวิตอย่างเหนียวแน่นและถ่ายทอดสืบทอดกันมา คลองสิบสี่หรือครรลอง 14 ประการ เป็นระเบียบ จารีต แนวปฏิบัติที่ชาวอีสานได้ถือปฏิบัติมาแต่ยาวนาน ถูกกำหนดขึ้นเพื่อให้คนในสังคมปฏิบัติต่อกัน เช่น เจ้าเมืองกับประชาชน พระสงฆ์กับญาติโยม พ่อแม่กับลูก เขยสะใภ้กับพ่อ ปู่ย่าแม่ตาแม่ยาย รวมทั้งชาวบ้านที่ต้องถือปฏิบัติร่วมกันในสังคม เช่น ฮิตสิบสอง โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อให้ทุกคนรู้จักหน้าที่ของตนเอง ประพฤติดีมีศีลธรรมและอยู่ร่วมกันอย่างสงบสุขร่มเย็น ปัจจุบันสังคมมีการ

เปลี่ยนแปลงไปอย่างมากก็อาจจะมีการปรับเปลี่ยนระเบียบจารีตเพื่อให้เข้ากับบริบทและสถานการณ์มากขึ้น ชุมชนคนอีสานที่อยู่ในพื้นที่ภาคตะวันออกเฉียงเหนือของไทยหรือฝั่งขวาของแม่น้ำโขงนั้น บางส่วนเป็นผู้คนที่อพยพมาจากอาณาจักรล้านช้างหรือลาว เมื่อมาตั้งถิ่นฐานใหม่ก็ได้นำธรรมเนียมหรือวิถีปฏิบัติตามฮีตสิบสองคองสิบสี่นี้มาถือปฏิบัติด้วยและสืบสานถ่ายทอดกันตั้งแต่บรรพบุรุษจนปัจจุบัน (สารสนเทศท้องถิ่นอีสาน อนุบลราชธานี, 2566) ดังนั้น วัฒนธรรมประเพณีในภาคอีสานจึงมีความสำคัญในฐานะที่เป็นรากฐานของภูมิปัญญาท้องถิ่น ความเชื่อและวิถีชีวิตที่สำคัญในอดีต วัฒนธรรมเหล่านี้สะท้อนถึงการผสมผสานความเชื่อทั้งพระพุทธศาสนา ศาสนาพราหมณ์และผี เป็นตัวแปรในการช่วยเสริมสร้างความผูกพันที่ดีของคนในชุมชน สังคม การดำรงชีวิตที่เชื่อมโยงกับธรรมชาติและเป็นเครื่องมือในการเชื่อมความสัมพันธ์ในหมู่คณะผ่านการร่วมแรงร่วมใจในกิจกรรมต่าง ๆ เป็นการสืบทอดภูมิปัญญาท้องถิ่น สร้างความเป็นเอกลักษณ์ รักษาความเชื่อและศาสนา และสืบทอดมรดกทางวัฒนธรรมให้คงอยู่ต่อไป

ความหมายของคองสิบสี่

สาร สารพัฒนานันท์ (2530: 85-86) ได้กล่าวว่า คำว่า คองสิบสี่ อาจแยกความหมายเป็น 2 คำ คือ คอง และสิบสี่ คำว่า คอง ตามพจนานุกรมให้ความหมายไว้ว่า ทาง ทางน้ำที่ขุดสำหรับเรือเดิน ดังนั้น คำว่า คอง จึงหมายถึง แนวทางหรือทำนองคองธรรม ได้แก่ ข้อที่ผู้ใดชื่อว่า เป็นผู้อยู่ในศีลธรรมอันดีพึงปฏิบัติหรือรักษา คำว่า คอง สำเนียงของประชาชนทางภาคอีสานออกเสียงว่า คอง เพราะประชาชนภาคนี้ไม่นิยมออกเสียงเป็นคำกล้ำ ดังนั้น การเขียนและการออกเสียงของคำว่า คองสิบสี่ จึงเขียนและออกเสียงว่า คองสิบสี่ ส่วนคำว่า สิบสี่ หมายถึง ข้อวัตรหรือแนวทางอันพึงปฏิบัติ 14 ข้อ เมื่อรวมกันเข้าเป็นคองสิบสี่ จึงหมายความว่า แนวทางที่ประชาชนทั่วไปแม่พ่อบ้านแม่เรือนตลอดผู้มีหน้าที่ปกครองบ้านเมืองพึงปฏิบัติ 14 ข้อ เพื่อดำรงรักษาไว้ซึ่งจารีตประเพณีและทำนองคองธรรมอันดีงามของท้องถิ่นและของบ้านเมือง คองสิบสี่นี้ผู้รู้ได้กล่าวสรุปไว้ว่า เป็นแนวทางพึงใช้เป็นหลักปฏิบัติ 2 ประการ คือ สำหรับบุคคลธรรมดาประพฤติปฏิบัติเป็นกิจวัตรในระหว่างครอบครัว ผัวเมีย บ้านเรือนหรือต่อพระศาสนาอย่างหนึ่ง และสำหรับท้าวพระยาข้าราชการผู้ปกครองบ้านเมืองพึงประพฤติปฏิบัติเป็นกิจวัตรอย่างหนึ่ง

พระราชปรีดิเมธี (2545: 91) ได้กล่าวว่า คองหรือคอง หรือครรอง หมายถึง แนวทางหรือกรอบกติกาสังคมที่พึงปฏิบัติ วิถีปฏิบัติทางกาย วาจาและจิตใจ ที่เป็นสื่อให้เห็นความดีงามความเจริญรุ่งเรืองของบุคคล ชุมชน อันเป็นข้อตกลงร่วมกันของผู้มีประสบการณ์ในการดำเนินชีวิต จากรุ่นสู่รุ่น อาจถือได้ว่า เป็นการสืบทอดระเบียบวิธีปฏิบัติตน หรือการวางตนของแต่ละบุคคลที่ย่อมมีความแตกต่างด้านสภาวะและสถานะตำแหน่งหน้าที่ ซึ่งแต่ละคนย่อมได้เกี่ยวข้องกับบุคคล ชุมชนและสังคมเพื่อให้อยู่ร่วมกันได้อย่างเคารพ รักและให้เกียรติซึ่งกันและกัน

สำลี รักสุทธี (2549: 123) ได้กล่าวว่า คองสิบสี่ หมายถึง แนวทางปฏิบัติวิถีทางที่ดีที่นักปราชญ์บรรพบุรุษชาวอีสานได้วางไว้ เพื่อให้ผู้ปกครองนำไปเป็นแนวทางในการปกครอง พ่อแม่นำไปสอนลูก ปู่ย่าตายายนำไปสอนหลาน พระนำไปสอนพุทธศาสนิกชนและให้ประชาชนนำไปปฏิบัติ

เบญจวรรณ นาราสัจ (2552: 31) ได้กล่าวว่า คลองสิบสี่ ครรลองคลองธรรม หรือแบบแผนในการประพฤติปฏิบัติ สิบสี่ประการ ที่ชาวอีสานสั่งสอนสืบทอดกันมาแต่โบราณ โดยจำแนกเป็นระเบียบข้อปฏิบัติ หรือข้อดเว้นของกลุ่มคนแต่ละฐานะทางสังคม รวม 14 หมวด

สารสนเทศท้องถิ่นอีสาน ณ อุบลราชธานี (2566) ได้กล่าวว่า คอง ในภาษาอีสาน หมายถึง ทาง แนว หรือคลองธรรม เป็นกฎ ระเบียบ จารีตหรือกติกาของสังคม ถ้าไม่ปฏิบัติตามสังคมจะเป็นผู้กำหนดโทษ ลงโทษ ตามสภาพภาพของการทำผิด ผู้ปกครองบ้านเมืองจึงใช้เป็นเครื่องมือในการจัดระเบียบสังคม เป็นสิ่งที่สืบทอดมาแต่บรรพบุรุษ โดยมีวัตถุประสงค์ในการจัดทำเพื่อ 1) ให้ผู้ปกครองนำไปเป็นแนวทางในการปกครอง 2) ให้ปู่ย่าตายาย พ่อแม่นำไปสอนบุตรหลานของตน 3) ให้พระสงฆ์นำไปอบรมสั่งสอนพุทธศาสนิกชน 4) ให้ประชาชนทั่วไปนำไปปฏิบัติเพื่อความอยู่เย็นเป็นสุขของชุมชนและสังคม

สรุปได้ว่า คลองสิบสี่หรือคองสิบสี่ หมายถึง ข้อวัตรหรือแนวทางอันพึงปฏิบัติ 14 ข้อของชาวไทยในภาคอีสานและลาว ซึ่งยึดถือปฏิบัติเพื่อเป็นหลักในการอยู่ร่วมกันในสังคมอย่างสงบสุข มีข้อปฏิบัติสำหรับบุคคลในสถานะต่าง ๆ ทั้งพระมหากษัตริย์ ข้าราชการและประชาชน ซึ่งเป็นจารีตประเพณีและธรรมเนียมประเพณีของชาวไทยในภาคอีสาน คือ สิ่งที่ยึดถือปฏิบัติสืบทอดกันมาจากบรรพบุรุษ ซึ่งสะท้อนคุณค่า ความดี ความเชื่อและวิถีชีวิตของคนอีสานในอดีต

ประเภทของคลองสิบสี่

สารสนเทศท้องถิ่นอีสาน ณ อุบลราชธานี (2566) ได้กล่าวว่า คลองสิบสี่ หรือแนวปฏิบัติ 14 ข้อ ซึ่งชาวอีสานพึงปฏิบัติโดยมีความเชื่อว่า จะทำให้เกิดมงคลแก่ชีวิต มีความอุดมสมบูรณ์ของพืชพันธุ์ธัญญาหาร และเป็นการแสดงความเคารพต่อสิ่งศักดิ์สิทธิ์ที่ตนนับถือ ตลอดจนแสดงความกตัญญูต่อดวงวิญญาณของบรรพบุรุษ ประกอบด้วยหมวดที่ 1 คลองสิบสี่สำหรับเจ้านาย ข้าราชการ ผู้ปกครองคน หมวดที่ 2 คลองสิบสี่สำหรับพระสงฆ์ที่พึงปฏิบัติเพื่อให้สอดคล้องตามคติโลก หมวดที่ 3 คลองสิบสี่สำหรับประชาชนทั่วไป หมวดที่ 4 คลองสิบสี่สำหรับทุกเพศทุกวัน

แนวคิดเกี่ยวกับคลองสิบสี่

สาร สาระทัศนานันท์ (2530: 85-101) ได้กล่าวถึง คลองสิบสี่หรือแนวปฏิบัติ 14 ข้อในแต่ละแบบ ดังนี้

คลองสิบสี่แบบที่ 1 กล่าวถึงผู้เกี่ยวข้องในครอบครัว สังคม ตลอดจนผู้มีหน้าที่ปกครองบ้านเมืองพึงปฏิบัติ เมื่อพูดถึงคำว่า คลอง ก็มีคำว่า ฮีต เป็นคู่กันไปด้วย แสดงว่า ฮีตกับคลอง ยากที่จะแยกขาดจากกันได้ แบ่งออกเป็น 14 ข้อ ดังนี้

1. ฮีตเจ้าคลองขุน คำว่า เจ้า มุ่งหมายถึง พระเจ้าแผ่นดิน ซึ่งมักเรียกพระนามของพระเจ้าแผ่นดินมีคำว่า เจ้า หรือพระเป็นเจ้าขึ้นหน้า เช่น พระเจ้าอยู่หัว เจ้านาย ฯลฯ ส่วนขุนก็หมายถึง กษัตริย์ผู้ครองเมือง มีความหมายคล้ายเจ้า เช่น ขุนบรม ขุนศรีอินทราทิตย์ ฯลฯ แม้ผู้ทำงานต่างพระเนตรพระกรรณก็นิยมเรียกขุนเช่นกัน ฮีตเจ้าคลองขุน ก็คือ ผู้ครองบ้านเมืองพึงปฏิบัติตามระเบียบแบบแผนที่เคยยึดถือมาแต่โบราณ เช่น

กษัตริย์ต้องปฏิบัติตามทศพิธราชธรรม รักและอุทิศสำหรับปกครองดูแลไพร่ฟ้าประชาชนให้อยู่เย็นเป็นสุขโดยทั่วกัน

2. ฮีตท้าวคลองเพี้ย คำว่า ท้าว เป็นคำเรียกเจ้านายชั้นผู้ใหญ่ในสมัยโบราณ เช่น ท้าวอุปฮาดหรือเจ้าอุปราช ท้าวราชบุตร หรือเจ้าราชบุตร แม้เจ้าผู้ครองเมืองบางเมือง เรียกว่า ท้าว และลูกเจ้าเมืองก็เรียกว่า ท้าว เช่น ท้าวสุริวงศ์ ฯลฯ และคำว่า ท้าว เป็นคำเรียกชื่อของผู้เป็นเชื้อสายขุนนางก็มี ตัวอย่างจะเห็นจากที่มีใช้เรียกกันอยู่ในหนังสือวรรณคดีโบราณของภาคอีสาน เป็นต้น ส่วนคำว่า เพี้ย เป็นคำเรียกหน้าข้าราชการหรือขุนนางแต่โบราณเช่นกัน การปฏิบัติคลองธรรมก็คงอนุโลมตามฮีตเจ้าคลองขุนหรือตามจารีตที่ตระกูลเคยปฏิบัติมา โดยยึดหลักธรรมตามพระศาสนาเป็นที่ตั้ง หากผู้ปกครองบ้านเมืองตลอดข้าราชการบริพาร ไม่ปกครองโดยธรรม ก็จะทำให้ไพร่ฟ้าประชาชนเดือดร้อน

3. ฮีตไพร่ครองนาย คำว่า ไพร่ หมายถึง ไพร่ฟ้าข้าแผ่นดินหรือประชาชนทั่วไป มีประเพณีกำหนดให้ปฏิบัติตามกฎหมายของบ้านเมืองและตามคำสั่งของเจ้านายมีการทำงานโยธา และเข้ารับราชการทหาร เป็นต้น สำหรับคำว่า คลองนาย ผู้เป็นนายก็ต้องปฏิบัติตามกบิลเมืองและหน้าที่ไพร่กับนายต้องพึ่งพาอาศัยซึ่งกันและกัน

4. ฮีตบ้านคลองเมือง ได้แก่ รู้จักปฏิบัติตามขนบธรรมเนียม และวัตรอันพึงปฏิบัติของบ้านเมืองแต่ละท้องถิ่นตลอดบ้านเมืองส่วนรวมด้วย มีการอยู่ด้วยกัน โดยยึดหลักศีลธรรมเป็นที่ตั้ง มีความสามัคคีกลมเกลียวรักใคร่กันฉันพี่น้อง และเลี้ยงชีพโดยทางสุจริต เป็นต้น การสร้างบ้านแปลงเมืองหัวหน้าครอบครัวและเจ้าเมืองก็ต้องรู้จักปฏิบัติให้ถูกต้องตามจารีตโบราณ เช่น รู้จักเลือกสถานที่ที่จะปลูกบ้านเรือนหรือที่ตั้งเมือง รู้จักปลูกบ้านเรือนให้ถูกทิศทางว่า จะหันหน้าบ้านหลังบ้านไปทางใด สำหรับหมู่บ้านก็มีผีปู่ตาหรือผีเจ้าบ้านและสำหรับเมืองก็มีมหาดเล็กหลักเมือง มีการเซ่นไหว้ตามพิธีการที่เคยปฏิบัติมา นอกนี้ขนบธรรมเนียมปลื้มก่อดินที่หมู่บ้านหรือเมืองนั้น คนส่วนใหญ่นิยมปฏิบัติกันมาแต่โบราณอย่างไร ก็ควรจะได้ปฏิบัติตามอย่างเคร่งครัดทั้งนี้ เพื่อให้ประชาชนในบ้านและเมืองนั้นอยู่ด้วยกันด้วยความร่มเย็นเป็นสุข

5. ฮีตผัวคลองเมีย เป็นข้อที่สามีและภรรยาพึงปฏิบัติต่อการปฏิบัติต่อกันของสามีภรณานี้ นับว่าเป็นสิ่งสำคัญมาก เพราะธรรมดาคณะเราเมื่อแต่งงานกันแล้ว จะต้องอยู่ด้วยกันเป็นเวลานาน การที่สามีภรรยาจะอยู่ร่วมกันด้วยความปรกติสุข ทั้งสองฝ่ายจะต้องรู้จักปฏิบัติให้ถูกใจกัน ตามจารีตประเพณีไทยโบราณมักถือกันว่า สามีเป็นหัวหน้าครอบครัวหรือสามีเปรียบประดุจช้างเท้าหน้า ภรรยาประดุจช้างเท้าหลัง ดังนั้น คำสอนโบราณจึงมักสอนให้ภรรยาปฏิบัติต่อสามี โดยให้เกียรติสามีมากกว่าตน

6. ฮีตพ่อคลองแม่ พ่อแม่เป็นผู้มีพระคุณต่อลูกมากที่สุดจะพรรณนาและรักลูกยิ่งกว่าสิ่งใด ถ้าจะเปรียบดุจดวงตาก็ว่าได้ พ่อแม่ปรกติย่อมตั้งอยู่ในคลองธรรม และปฏิบัติต่อลูกในสิ่งที่เป็ประโยชน์แก่ลูก อุทิศสละเลี้ยงลูกตั้งแต่เกิดจนเติบโตใหญ่ ให้ลูกได้ศึกษาเล่าเรียน ความรู้ซึ่งช่วยให้ลูกมีสติปัญญา แนะนำเกี่ยวกับอาชีพ (สำหรับผู้มีความรู้เฉพาะบางอย่าง) สำหรับผู้ชายเมื่อมีอายุสมควรบวชก็จัดการบวชให้ พ่อแม่ย่อมอาทรรักและห่วงลูก สิ่งใดไม่ดีไม่งามก็แนะนำห้ามปราม มิให้กระทำชั่ว พยายามให้ตั้งอยู่ในความดี จัดหาคุ้มครองที่สมควรหรือจัดแต่งงานให้ตามจารีตประเพณี และหากมีทรัพย์สินสมบัติก็มอบให้ลูกครอบครองแทนตนต่อไป พ่อแม่ปฏิบัติเช่นนั้นนับว่า เป็นไปตามทำนองคลองธรรม และพ่อแม่ส่วนมากที่สุดก็ปฏิบัติต่อลูกเช่นนี้

7. ฮีตลูกคลองหลาน ข้อที่ลูกหลานพึงปฏิบัติ ทางที่ควรลูกหลานทุกคนควรทำตนให้สมกับเป็นลูกหลานที่ดีที่เรียกว่า ลูกแหวหลานแก้ว โดยการเคารพเชื่อฟังพ่อแม่ปู่ย่าตายายที่แนะนำสั่งสอน ละเว้นการทำชั่ว พยายามทำแต่ในสิ่งที่งามเป็นที่ชื่นใจของพ่อแม่ปู่ย่าตายาย ทำตนเป็นคนดีให้สมกับที่ได้สืบตระกูลเมื่อน้อยเรียนวิชาใหญ่มาให้หาทรัพย์คือเมื่อเด็กให้เล่าเรียนยึดคตินิยมของภาคอีสานที่ว่า เงินเต็มพาบต่อผญาเต็มพุง หมายความว่า แม้เงินทองมากมายสักเท่าใดก็ตาม ไม่เท่ามีสติปัญญาความรู้อยู่กับตัว นอกนี้ผู้เป็นลูกควรช่วยทำกิจการงานต่าง ๆ เมื่อโตขึ้นมาก็เลี้ยงดูพ่อแม่ไม่ให้อดอยาก รักษาทรัพย์สมบัติที่พ่อแม่มอบให้ พยายามสร้างตนเองให้เป็นหลักฐาน ส่วนผู้เป็นหลานก็ควรทำตนให้เป็นหลานที่ดีของปู่ย่าตายาย ทั้งนี้ เพื่อให้เป็นที่พึงของพ่อแม่ปู่ย่าตายายเมื่อยามแก่เฒ่าและเป็นที่ยึดเหนี่ยวจิตใจของญาติพี่น้องตลอดคนทั่วไป ดังคติที่ว่า ทุกข์เพิ่นว่าดี มีเพิ่นจึงว่า พี่น้อง ลุงป้าจึงว่า หลาน

8. ฮีตไก่คลองเขย คำว่า ไก่ หมายถึง ลูกสะใภ้หรือหลานสะใภ้ ส่วนคำว่า เขย หมายถึง ลูกเขยหรือหลานเขย แต่ตามปรกติหมายถึง ลูกสะใภ้และลูกเขย ธรรมเนียมชาวอีสานลูกหลานแต่งงานใหม่ นิยมเอาลูกเขยมาอยู่กับพ่อตาแม่ยาย ต่อเมื่อมีลูกมีเต้าหลายคนหรือในบ้านนั้นมีลูกเขยหลายคน พอสามารถแยกบ้านไปอยู่ต่างหากแล้ว ลูกเขยจึงจะแยกครอบครัวไปอยู่ต่างหาก แต่แม้กระนั้นก็ไม่ค่อยไปอยู่ห่างไกลนัก คงไปมาหาสู่และมีอาหารการกิน ก็ส่งเข้าส่งเย็นเสมอ คำภาษิตของภาคอีสานที่ว่า ‘เอาลูกเขยมาเลี้ยงพ่อเฒ่าแม่เฒ่าปานเอาข้าวมาใส่เล่าใส่เอีย’ หมายความว่า การเอาลูกเขยมาอยู่กับพ่อตาแม่ยาย อุปมาดั่งนำข้าวมาใส่ยังภาษิตนี้แสดงให้เห็นว่า การเอาลูกเขยมาเลี้ยงพ่อตาแม่ยายเป็นสิ่งที่เหมาะสม และมักเป็นที่นิยมของชาวภาคอีสาน แต่บางที่หากบ้านนั้นมีแต่ลูกชาย คือ ไม่มีลูกสาว ก็มักจะเอาลูกสะใภ้มาอยู่ด้วย ชาวอีสานมักเชื่อถือกันมาแต่โบราณว่า การนำลูกสะใภ้มาอยู่ด้วยกับปู่ย่า ไม่ค่อยนิยมกันหรือไม่ค่อยเหมาะสมและการนำปู่ย่ามาอยู่กับลูกสะใภ้ก็ไม่ค่อยนิยมเช่นกัน เพราะพ่อแม่ของฝ่ายสามีมักมีเรื่องทะเลาะกับลูกสะใภ้ดังคำกล่าวที่ว่า ‘เอาลูกไ้มาเลี้ยงแม่ย่าปานเอาหามาใส่เอียนชาน’ หรือ ‘เอาแม่ย่าไปอยู่กับลูกไ้ปานเอาไข่ไปใส่เอียน’ แต่ข้อนี้อาจไม่จริงเสมอไปเพราะธรรมดาลูกสะใภ้ที่ดียอมทำตนให้อยู่กับพ่อแม่ของฝ่ายสามีได้ด้วยความราบรื่นเช่นเดียวกับที่ลูกเขยอยู่กับพ่อตาแม่ยาย

9. ฮีตปู่คลองลุง บรรดาปู่ ลุง น้ำ อาและพี่ นับเป็นญาติชั้นอาวุโส ควรรู้จักวางตนให้สมกับเป็นที่เคารพนับถือของลูกหลานและญาติพี่น้อง มีเมตตาธรรมไม่ถือตัวโอ้อวด มีอะไรก็ช่วยสงเคราะห์เป็นที่พึ่งพาอาศัยของญาติพี่น้องลูกหลานได้ หากลูกหลานและญาติพี่น้องถูกใครข่มเหงรังแก ก็อาศัยเป็นที่พึ่งได้ การพูดจาที่พูดแต่ที่ควร ไม่พูดแสดงหูก ปฏิบัติแต่ในทางที่เป็นคุณประโยชน์ มีงานอะไรก็ช่วยเหลือญาติและลูกหลาน ปฏิบัติให้เป็นไปตามทำนองคลองธรรม

10. ฮีตปู่คลองย่า ฮีตตาคลองยาย ทั้งปู่ย่า ตายาย คนทั่วไปในภาคอีสานมักเรียกในทำนองเคารพบูชาว่า “พ่อใหญ่ แม่ใหญ่ พ่อตุ่มแม่ตุ่ม พ่อโชน แม่โชน” ธรรมดาลูกหลานรู้จักเคารพสักการะ เพราะเป็นพ่อแม่ของบิดามารดาของตนอีกชั้นหนึ่ง ปู่ย่าตายายมักจะมีเมตตาธรรมรักใคร่ลูกหลานเป็นอย่างยิ่ง บางคนถึงกับพูดว่า รักหลานยิ่งกว่าลูกของตน อีกปู่ย่าตายายยอมเป็นที่พึ่งของหลาน ถ้าปู่ย่าตายายอยู่ใกล้ชิดกับลูกหลานลูกหลานก็จะรักใคร่ปู่ย่า ตายายยิ่งกว่าพ่อแม่ของตนเป็นส่วนมาก ทั้งนี้ เนื่องจากปู่ย่าตายายรักหลานด้วย

ความจริงใจ มีอะไรก็อยากตามใจเพื่อให้ลูกหลานมีความสุข ลูกหลานจึงชอบ เพราะปู่ย่าตายายมีเมตตาธรรม ข้อสำคัญปู่ย่าตายายจะต้องวางตนให้เป็นที่พึ่งดูจรมโพธิ์ร่มไทรของลูกหลานเท่านั้น

11. ฮิตเผมาคลองแก เป็นแนวทางปฏิบัติของคนชราหรือผู้สูงอายุ ธรรมเนียมชาวภาคอีสาน ประคตมักเคารพนับถือผู้อาวุโสในด้านต่าง ๆ อาจเป็นด้านวิญญูหรืออายุวุฒโธ (เจริญด้วยอายุ) คุณวุฒโธ (เจริญด้วยความดี) ชาตวุฒโธ (เจริญด้วยชาติสกุล) คนเผมาคนแก่ควรวางตนให้สมกับที่เป็นผู้หลักผู้ใหญ่ โดยยึดมั่นในศีลธรรม ประพฤติตนเป็นคนดี เป็นแบบอย่างแก่ลูกหลานมีอะไรพอช่วยเหลือก็อุลลูกหลานได้ก็พยายามช่วยเหลือที่จะช่วยได้และรักลูกหลานโดยทั่วหน้ากัน

12. ฮิตปีคลองเดือน ได้แก่ การปฏิบัติตามจารีตประเพณีต่าง ๆ ซึ่งนิยมจัดทำเป็นประจำทุกเดือนทั้งสิบสองเดือนตามที่กำหนดไว้ในฮิตสิบสอง โดยยึดทางศาสนาเป็นหลัก ได้แก่ งานบุญเข้ากรรม บุญคุณลาน บุญข้าวจี บุญเขาส บุญสงกรานต์ บุญบั้งไฟ บุญซำฮะ บุญเข้าพรรษา บุญข้าวประดับดิน บุญข้าวสาก บุญออกพรรษา บุญกฐิน

13. ฮิตไฮ่คลองนา การทำไร่นาแต่โบราณ เมื่อถึงฤดูก่อนจะลงมือทำ ก็มีทำพิธีเลี้ยงตาแฮก ทำพิธีปลูกข้าวที่ตาแฮก คล้ายพิธีพืชมงคล มีการลงแขกช่วยเหลือซึ่งกันและกัน พยายามลงมือทำให้ถูกต้องและทันฤดูกาล เอาใจใส่ดูแลพืชผลของตนโดยสม่ำเสมอมีละเลย และขยันขันแข็งให้ได้ผลดี มีให้อดอยาก ปักดำนาเสร็จมีการสู่ขวัญควายเก็บเกี่ยวข้าวเสร็จมีการทำบุญคุณลาน มีพิธีเซิมขวัญข้าว คือ แม่โพสพมาสู่ขวัญข้าว และทำพิธีสู่ขวัญเล่า (ยุ่งข้าว) เป็นต้น เมื่อถึงฤดูทำไร่นา คนในระแวกบ้านในภาคอีสาน มักจะมีกลางแขกดังกล่าว เป็นการช่วยเหลือกัน ถ้อยทีถ้อยอาศัยกัน ทำให้นานาไร่นาสำเร็จราบรื่นไปด้วยดี นับเป็นคลองธรรมที่ดีอย่างหนึ่ง

14. ฮิตวัดคลองสงฆ์ วัดวาอารามถือเป็นสถานที่ศักดิ์สิทธิ์ควรแก่การเคารพ พุทธศาสนิกชนจึงควรต้องปฏิบัติต่อวัดและพระสงฆ์ด้วยความเคารพตามจารีตประเพณีที่เคยปฏิบัติมาและช่วยกันทำนุบำรุงวัดวาอาราม การบวชพระภิกษุสามเณร ถวายทานแก่พระภิกษุสามเณร สร้างและซ่อมแซมอาคารสถานที่ของวัดให้มั่นคงถาวรและสง่างาม ที่กล่าวมานี้เป็นระเบียบประเพณีที่ต้องปฏิบัติต่อวัด

คลองสงฆ์ หมายถึง ระเบียบของพระภิกษุสงฆ์ตลอดสามเณร ผู้ถือบวชพึงปฏิบัติให้ถูกต้องตามพระธรรมวินัย พุทธศาสนิกชนพึงรู้จักคลองสงฆ์ คือ รู้จักปฏิบัติต่อพระภิกษุสามเณร ได้แก่ ถวายสิ่งที่เป็นกับปียภันท์ คือ สิ่งสมควรและเว้นไม่ถวายกับปียภันท์ คือ ของที่ไม่ควรถวาย เป็นต้น โดยมีไวยาวัจกร คือ ผู้ทำธุระแทนสงฆ์เป็นผู้ดำเนินการและพระภิกษุสามเณรก็ควรถือเคร่งตามพระธรรมวินัยอย่างเคร่งครัด เพื่อให้สมกับที่เป็นเนืองนาบุญอันประเสริฐ (พระสงฆ์เป็นเนืองนาบุญ) นอกนี้พระภิกษุสงฆ์ควรจะได้จัดวัดวาอารามให้สะอาดเรียบร้อยสมกับเป็นปูชนียสถาน และพระผู้ใหญ่ควรปกครองดูแลบรรดาภิกษุสามเณรให้อยู่ในพระวินัยและอยู่ด้วยกันด้วยความสงบสุข ดังคำพังเพยกล่าวไว้ว่า “อยากเบ่งพระให้เบ่งถาน อยากเบ่งสมภารให้เบ่งจวน้อย” พระภิกษุสามเณรควรเคารพนับถือ และปฏิบัติต่อกันตามควรแก่อาวุโส เป็นต้น เมื่อได้ปฏิบัติตามที่กล่าวมานี้ถือเป็นการปฏิบัติให้เป็นไปตามฮิตวัดคลองสงฆ์ที่ช่วยให้พระพุทธานุชาเจริญถาวร เป็นที่พึ่งทางใจของประชาชนตลอดไป

สรุปได้ว่า คลองสิบสี่แบบที่ 1 สำหรับผู้ปกครอง (เจ้านาย ข้าราชการ) คือ ฮิตเจ้าคลองขุนและฮิตเจ้าคลองเพียเป็นแนวทางการปฏิบัติที่มีการเลือกผู้นำ ที่มีความซื่อสัตย์มาเป็นข้าราชการ บ้านเมืองด้วยความยุติธรรม การไม่เอาเปรียบประชาชน และการรักษาแนวทางปฏิบัติที่เป็นธรรม ให้เกิดความสงบสุขและความผาสุกของประชาชน มีใจความสำคัญ ดังนี้

1) ฮิตเจ้าคลองขุน: สำหรับกษัตริย์หรือผู้ครองเมือง ประกอบด้วย 1.1) เลือกคนซื่อสัตย์: ต้องคัดเลือกเสนาอำมาตย์และขุนนางที่มีความซื่อสัตย์สุจริตและรอบรู้การบ้านเมือง 1.2) ปกครองอย่างเป็นธรรม: ห้ามกดขี่ข่มเหงราษฎร 1.3) สร้างความเข้มแข็ง: ต้องประชุมหารือกับเสนาอำมาตย์เพื่อวางแผนยุทธศาสตร์ให้บ้านเมืองเข้มแข็งและเป็นปึกแผ่น

2) ฮิตเจ้าคลองเพีย: สำหรับเจ้านายชั้นผู้ใหญ่และขุนนาง ประกอบด้วย 2.1) เลือกคนดี: ผู้ที่เป็นท้าวเป็นเพีย (ขุนนางชั้นผู้ใหญ่) ต้องมีความรอบคอบในการเลือกคนที่จะมาร่วมบริหาร 2.2) รักษาประเพณี: ต้องรักษาประเพณีและจารีตที่ดีงาม 2.3) เป็นแบบอย่าง: ต้องเป็นตัวอย่างที่ดีแก่ประชาชนด้วยการประพฤติตนมีศีลธรรม ไม่คดโกง

คลองสิบสี่แบบที่ 2 กล่าวถึงหลักการที่พระมหากษัตริย์จะปกครองบ้านเมือง โดยให้ตั้งอยู่ในทศพิธราชธรรม มีการแต่งตั้งอำมาตย์ราชมนตรีที่มีความเฉลียวฉลาด และซื่อสัตย์สุจริตให้ปกครองบ้านเมือง ให้พระมหากษัตริย์ทรงปฏิบัติตามจารีตประเพณีต่าง ๆ ตลอดกำหนดให้ประชาชนประพฤติปฏิบัติตามจารีตประเพณี ในทางที่ถูกที่ควร เป็นต้น ทั้งนี้เพื่อให้ประชาราษฎร์ได้อยู่เย็นเป็นสุขโดยทั่วกัน ซึ่งมีดังต่อไปนี้ (สารสารทศนันทน์, 2530: 101-104)

คลองที่ 1 “เป็นพญาไชยเชิงครอบครองเมืองบ้าน (โดยต้องรู้จักการตั้งตนเอง (มีสติ/วินัย) และเลือกใช้คนให้เหมาะสม (คนชอบ/คนฉลาด)) ต้องให้อูการระเบียบพรหมวิหาร การงานตรงอย่าคดงอขอเคี้ยวสุจริตตั้งจิรังกาลพวกไพร่” หมายความว่า เมื่อเป็นพระเจ้าแผ่นดินควรรู้จักตั้งอำมาตย์ราชมนตรีผู้มีความรู้เฉลียวฉลาดและซื่อสัตย์สุจริต ไม่คดโกง เป็นผู้ปกครองบ้านเมือง

คลองที่ 2 “เป็นพญาให้ปองใจด้วยคุณคลองอันชอบ ทศราชตั้งธรรมนั้นบ่เลิกถอน บ่ให้ไพร่เดือดร้อนตั้งอยู่ธรรมสิบ” หมายความว่า เมื่อเป็นพระเจ้าแผ่นดินให้ตั้งอยู่ในทศพิธราชธรรม คือ ธรรมของพระราชา 10 ประการ ได้แก่ 1. ทาน การให้ทาน 2. สีล การรักษาศีล 3. ปริจาคะ การเสียสละ 4. อาชวรั ความซื่อตรง 5. มหัทธ ความเป็นผู้ยิ่งใหญ่ 6. ตป ความเพียร 7. อภิกโร ความไม่โกรธ 8. อวิหีสา ความไม่เบียดเบียน 9. ขนติ ความอดทน 10. อวิโรธ ความไม่ประพฤติดิตินองคลองธรรมเพื่อปกครองบ้านเมืองให้อยู่เย็นเป็นสุข

คลอง 3 “มีต่อตามเดิมไว้ สังขารขึ้นกาลฤดูปีใหม่ ฮตสรงองค์พระเจ้าให้เมืองบ้านอยู่สบาย” ข้อนี้หมายถึง ในวันตรุษสงกรานต์ ซึ่งโบราณถือว่า เป็นวันย่างขึ้นปีใหม่ให้น้ำอบน้ำหอมไปสรงพระพุทธรูปที่วัดตามประเพณีเพื่อให้ประชาชนอยู่เย็นเป็นสุข

คลอง 4 “มีต่อท้ายขยายเรื่องเรียงคดี ถึงวันนี้สังขารผ่านเวียนมาฮอด นิมนต์พระสังฆเจ้ามาพร้อมพร้ามวลง แหนหน้าฝ่ายใต้เมื่อก้าฝ่ายเหนือ ฮตสรลง้างสังโฆบให้ขาดตามแบบเบื่องคลองเค้าเก่าหลัง” หมายถึง การทำพิธีสงกรานต์ มีการแห่พระสงฆ์ แล้วทำการสรงน้ำพระสงฆ์ด้วย ซึ่งปรกติใช้น้ำอบน้ำหอม ตามประเพณีที่เคยทำมาทุกปี

โคลงที่ 5 “ให้พร้อมไพร่เสนา นำบายศรีอวยพรยอดจอมกษัตริย์ให้ ส้มโอมพร้อมมูรธาภิเษก ในช่วง คัมสนามเล่นพระราชวัง” หมายถึง การทำพิธีบายศรีสู่ขวัญเพื่อถวายพระพรแด่พระราชามีพิธีสงฆ์ น้ำ พระราชาในพระราชวังเพื่อให้ทรงอยู่เย็นเป็นสุขและเป็นการแสดงความจงรักภักดีด้วย

โคลงที่ 6 “สังขารตั้งฤดูกาลปีใหม่ ขวนชาวไทยพี่น้องถือน้ำอับสาบานเพื่อบิให้โลกเลี้ยวขบถลอบชิง ลัก” หมายถึง เมื่อถึงวันปีใหม่ ให้ประชาชนร่วมกันทำพิธีถือน้ำพิพัฒน์สัตยาตึมน้ำสาบานเพื่อแสดงความ จงรักภักดีต่อพระราชามีความซื่อสัตย์ต่อกัน ไม่คดโกงและแย่งชิงทรัพย์สินซึ่งกันและกัน

โคลงที่ 7 “พอเมื่อเดือนเจ็ดขึ้นฤดูเดือนข้ามล่วง ให้หาดวงดอกไม้พร้อมไพร่เสนาให้ไปเลี้ยงมเหศักดิ์ ตามหลักเมืองประเพณีแต่เดิมคราวครั้ง” หมายถึง เมื่อถึงเดือนเจ็ดให้ทำพิธีบูชาและถวายเครื่องสังเว เทพารักษ์เพื่อเป็นการแก้บนและขอความคุ้มครองให้บ้านเมืองปลอดภัยและประชาชนมีความสุขทั่วกัน

โคลงที่ 8 “ให้รู้เรื่องตกแต่งแปลงเมืองสูตรชะตาขวัญเมืองบูชาเทพเจ้า สามวันได้ยิงปืนทำหัว หวานแ่นทรายฮอบบ้านสถานคัมเขตนาคม” หมายถึง การจัดให้มีพิธีทำขวัญและสะเดาะเคราะห์เมือง มีการยิง ปืนและหวานกรวดทรายไล่ภูตผีเพื่อให้หายเสนียดจัญไร ประชาชนจะได้อยู่ด้วยความสงบสุข

โคลงที่ 9 “ให้ฮีบฟ้าวกตกแต่งแปลงปัดปฏิบัติประเพณีแต่เดิมคราวครั้งพากันตั้งประดับดินบุญผากไป หาญาติพี่น้องคล่องนื้อยาลิม” หมายถึง การทำบุญข้าวประดับดินเพื่ออุทิศส่วนกุศลไปให้ญาติและเปรตผู้ ล่วงลับไปแล้ว ซึ่งนิยมทำกันในวันสิ้นเดือนเก้า

โคลงที่ 10 “ให้ตลาดล้าปูนสร้างแต่งแปลงเดือนสิบเพ็ญพากันพร้อมตกแต่งแปลงโคลง เอาข้าวสาก ไปทานหายายผู้ตายแล้ว” หมายถึง การร่วมกันทำบุญข้าวสาก เพื่ออุทิศส่วนกุศลแก่ปู่ย่าตายายและญาติ พี่น้องผู้ล่วงลับไปแล้ว ในวันเพ็ญเดือนสิบทุกปี ซึ่งทั้งโคลงที่ 9 และโคลงที่ 10 ชาวภาคอีสานนิยมทำเป็น ประจำทุกปีโดยสม่ำเสมอตลอดมาอยู่แล้ว

โคลงที่ 11 “ให้พากันตั้งคุณคลองอันชอบ ออกพรรษาบวราณาแล้วบูชาให้เทพคุณ ให้ทำบุญตาม เรื่องบูชาไฟได้ประทีปเพื่อบูชาเทพเจ้าเมืองบ้านอยู่เย็น แหมค่านึงนั้นให้พรพร้อมศาล้องเฮือไฟ ไหลบูชา พระนาคนาภูมิพิน” หมายถึง การทำบุญวันออกพรรษา มีพิธีบวราณาตามประทีปโคมไฟตามสถานที่ต่าง ๆ และล่องเรือไฟตามแม่น้ำลำคลองเพื่อบูชาเทพดาและพญานาคเพื่อให้บ้านเมืองอยู่เย็นเป็นสุข

โคลงที่ 12 “คลองคนสร้างประเพณีจาฮิต เหตุเบื่องตันปางก้าเก่าหลัง เดิมคราวครั้งขันแข่งแปลงเฮือ บูชาหอพระนาคนาในพิน” หมายถึง การแข่งเรือ (แข่งเรือ) เพื่อเป็นการบูชาพญานาค ซึ่งสิงสถิตอยู่ใต้บาดาล ประกตินิยมทำกันในวันออกพรรษา หรือภายหลังออกพรรษา และทำกันในตำบลหมู่บ้านที่ตั้งอยู่ริมแม่น้ำลำ คลองใหญ่ ๆ

โคลงที่ 13 “ยืนคงที่คุณอันชอบ พร้อมกันแห่หาชีวิตเจ้าทั้งเท่าชู่พระองค์ทรงตามเรื่องคุณคลองทศ ราช ชักชวนญาติพี่น้องทำสร้างแต่ทาน การใดด้วยทรงปองเป็นประโยชน์” หมายถึง การทำพิธีสมโภชและแห่ แหนพระราชาดลอดพระราชวงศ์ พร้อมกับการทำบุญให้ทานเพื่อเป็นการเฉลิมฉลองและแสดงความจงรักภักดี

โคลงที่ 14 “เป็นพญาตุมคัมครองคณะราชกรั สมบัติคุณสิบสี่ข้อให้ทรงฮู้ทุกประการ พวกไพร่บ้านจึง ซิอยู่เป็นสุข หายจากโรคาทุกข์ชู่คนจริงแท้” หมายความว่า พระราชาทรงรู้จักและจัดให้มีสิ่งที่จะทำให้ บ้านเมืองเป็นปึกแผ่นแน่นหนาสมบูรณ์พูนสุขและเจริญก้าวหน้า พ้นจากภัยพิบัติทั้งปวง เพื่อไพร่บ้านพลเมือง

จะได้อยู่อย่างร่มเย็นเป็นสุขโดยทั่วกัน เพราะบ้านเมืองใดมีสมบัติคุณเมืองทั้งสิบสี่ข้อแล้ว สิ่งเหล่านั้นจะช่วยให้บ้านเมืองมีสภาพดั่งกล่าวข้างต้น สมบัติคุณเมืองสิบสี่ข้อนี้มีอะไรบ้าง จะได้กล่าวให้ทราบโดยละเอียดในหัวข้อว่าด้วยคลองสิบสี่แบบที่ 4 ต่อไป

คลองสิบสี่แบบที่ 3 จะหนักไปในทางให้ประชาชนยึดถือจารีตประเพณี กล่าวถึงธรรมที่พระมหากษัตริย์พึงยึดถือ และข้อที่คนในครอบครัวตลอดคนทั่วไปจะพึงปฏิบัติต่อกัน มีดังนี้ (สาร สารทัศน นันท์, 2530 : 106)

คลองที่ 1 “เดือนหกให้ชนทรายเข้าวัด ก่อพระทรายทุกปี” ภายหลังเมื่อ เสร็จพิธีตรุษสงกรานต์แล้ว จะมีการชนทรายเข้าวัดเพื่อก่อพระเจดีย์ทราย หรืออาจจะก่อพระเจดีย์ทรายแห่งใดแห่งหนึ่งที่เห็นว่าเหมาะสมก็ได้ ถือว่า ได้บุญกุศลและชำระบาปกรรม

คลองที่ 2 “เดือนห้าหน้าใหม่ ให้เกณฑ์คนไปสาบনতন* ทำความสัตย์ซื่อต่อกันทุกคน” ถึงเดือนห้าซึ่งโบราณถือว่า เป็นวันขึ้นปีใหม่ เมื่อทำบุญสงกรานต์ มีการสงน้ำพระพุทธรูป พระสงฆ์ด้วยน้ำหอม และนำน้ำหอมไปสรงอาบให้ผู้เฒ่าผู้แก่ พ่อแม่ ปู่ย่า ตายาย เป็นต้น แล้วต่างตั้งจิตอธิษฐานให้มีใจซื่อสัตย์สุจริตต่อกันในโอกาสวันขึ้นปีใหม่นี้ด้วย

คลองที่ 3 “ถึงฤดูจะทำนา คราด หว่าน ปักดำ ให้เลี้ยงตาแฮก ปักข้าวแฮกตามกาลประเพณี” เมื่อก่อนจะลงมือทำนา จะมีพิธีแรกนาในบริเวณที่ตั้งศาลพระภูมิ (ตาแฮก) โดยดำต้นข้าวลงในที่จัดไว้โดยเฉพาะประมาณ 9 ต้น ตามธรรมดาจะทำคอกล้อมไว้ด้วย และทำศาลตาแฮกขึ้นเป็นพิเศษตรงกลางคอกหรือบริเวณที่ดำต้นข้าวไว้ มีอาหารคาวหวาน เมี่ยงหมาก ไปเลี้ยงตาแฮก พร้อมเฮือ (เรือ) เงินเฮือคำ เพื่อเป็นสิริมงคล ฝนฟ้าจะได้ตกต้องตามฤดูกาล ข้าวกล้าในนาจะได้งอกงามให้ผลดี

คลองที่ 4 “ให้พากันทำบุญหาญาติที่ล่วงลับไปแล้วทุกปี” ตามประเพณีของชาวอีสาน การทำบุญอุทิศส่วนกุศลให้แก่ญาติ มีการทำบุญข้าวประดับดินในวันสิ้นเดือนเก้า ทำบุญข้าวสากในวันเพ็ญเดือนสิบ และสำหรับญาติที่ล่วงลับไปแล้วคนหนึ่ง ๆ นั้น บางท้องถิ่นมีการทำบุญอุทิศเป็นพิเศษครั้งใหญ่ให้ครั้งหนึ่ง เรียกว่า “บุญแจกข้าว” ไม่กำหนดว่าตายไปแล้วนานเท่าใด แต่ปรกติไม่เกิน 3 ปี นิยมทำกันในเดือนสามหรือเดือนสี่ นอกนั้นอาจทำบุญอุทิศให้ตามโอกาสอันควรก็ได้ เป็นการแสดงความอาลัยรักและกตัญญูต่องานบุญที่ล่วงลับไปแล้ว

คลองที่ 5 “เดือนสิบสองให้พิจารณาทำบุญอุทิศทุกปี” เป็นการทำบุญถวายผ้ากฐินแด่พระสงฆ์ระหว่างวันแรม 1 ค่ำ เดือน 11 ถึงวันขึ้น 15 ค่ำ เดือน 12 ซึ่งชาวไทยนิยมทำบุญนี้กันทั่วไป เพราะถือเป็นการทำบุญที่ได้กุศลแรง

คลองที่ 6 “ให้พากันทำบุญเผาสุก ฟังเทศน์เผาสุกทุกปี” เป็นการทำบุญฟังเทศน์เรื่องพระเวสสันดรหรือบุญมหาชาติ นิยมทำกันในเดือนสี่ ถือกันว่า ผู้ใดได้ฟังเทศน์ เรื่องพระเวสสันดรแล้วได้กุศลแรงและช่วยให้ได้พบพระศรีอริยเมตไตรยในกาลข้างหน้า

* ให้เกณฑ์คนไปสาบনতন หมายถึง สาบনতন หรือสาบনตন เป็นภาษาถิ่น/คำโบราณ หมายถึง การเกณฑ์คนไป ทำงานขุดลอกคูคลอง หรือลงแขกขุดดินเพื่อทำสาธารณประโยชน์หรือเตรียมพื้นที่เกษตรกรรม

โคลงที่ 7 “ให้พากันเลี้ยงพ่อแม่ที่ท่านเฒ่าแก่แล้ว เลี้ยงตอบแทนคุณท่านที่เลี้ยงเรา” เป็นวัตรปฏิบัติของบุตรที่ดี อันจะพึงมีต่อบิดามารดา เป็นการตอบแทนบุญคุณผู้เลี้ยงดูมา ผู้ใดเลี้ยงดูบิดามารดาให้มีความสุขถือว่า เป็นคนดี

โคลงที่ 8 “ให้พากันรู้จักการปฏิบัติจัดแจงเรือนชานบ้านช่อง ให้แก่บุตรธิดาที่เราเลี้ยงมา” เป็นข้อปฏิบัติของผู้เป็นบิดามารดาอันพึงมีต่อบุตร เช่น มีการมอบมรดกให้แก่บุตรในโอกาสอันควร ช่วยจัดสร้างบ้านเรือนให้บุตรอยู่ และหาครูสอนให้ ฯลฯ ทั้งนี้ เพื่อให้บุตรมีเหย้าเรือนเป็นหลักฐานหรือเป็นฝั่งเป็นฝาต่อไป

โคลงที่ 9 “ถ้าเป็นเขยเขาย่าตูกูกูเมีย อย่าดูด่าเสียดสีพ่อตาแม่ยาย ให้เกรงกลัวพ่อตาแม่ยาย” เป็นประเพณีนิยมของคนภาคอีสาน มักนิยมเอาลูกเขยมาสู่เหย้าเพื่อเลี้ยงพ่อตาแม่ยาย ดังนั้น ลูกเขยที่ดีควรจะรักลูกรักเมีย ไม่ทำทารุณและดูหมิ่น เช่น ด่า ตี ฯลฯ ควรรักและเคารพพ่อตาแม่ยาย มีความอ่อนน้อมต่อพ่อตาแม่ยาย เหมือนพ่อแม่ของตนเอง ทั้งนี้ เพราะเมื่ออาสามาเลี้ยงลูกสาวเขาแล้ว ควรเลี้ยงดูพ่อตาแม่ยาย และรักเคารพพ่อตาแม่ยายด้วย จึงจะได้ชื่อว่า เป็นลูกเขยที่ดี

โคลงที่ 10 “ให้รู้จักทำบุญให้ทาน รักษาศีล ไม่พูดปดล่อลวง” เป็นข้อพึงปฏิบัติสำหรับคนทั่วไป มีการทำบุญ ได้แก่ การบริจาคทานแด่พระภิกษุสามเณร และผู้ยากจนที่สมควรให้ความช่วยเหลือ ในด้านความประพฤติก็มีการรักษาศีลห้าเป็นอาทิ ปฏิบัติตามข้อธรรมต่าง ๆ ที่คนทั่วไปพึงประพฤติ เป็นต้น จึงจะได้ชื่อว่า เป็นคนดี

โคลงที่ 11 “เป็นพ่อบ้านให้มีพรหมวิหาร 4 คือ เมตตา กรุณา มุทิตา และอุเบกขา” เป็นธรรมของผู้เป็นใหญ่ในครอบครัวและหัวหน้างานพึงปฏิบัติเพื่อเป็นที่พึงของบุตรภรรยาและหมู่ญาติ ตลอดจนบุคคลผู้มาพึ่งพาอาศัย

โคลงที่ 12 “เป็นพระมหากษัตริย์ต้องรักษาศัพทราชธรรมสิบประการ” ซึ่งได้แก่ (1) ทาน การให้ทาน (2) สีล การรักษาศีล (3) ปริจาค์ การเสียสละทรัพย์เพื่อสาธารณประโยชน์ (4) อาชว ความซื่อตรง (5) มททว ความอ่อนโยน (6) ตป ความเพียร (7) อโกธ ความไม่โกรธ (8) อวิหีสา ความไม่เบียดเบียน (9) ขนติ ความอดทน (10) อวิโรธ ความไม่ประพฤติดิตินองคลองธรรม เพื่อจะได้ปกครองบ้านเมืองให้ไพร่ฟ้าข้าแผ่นดินอยู่เย็นเป็นสุขและบ้านเมืองจะได้วัฒนาถาวร

โคลงที่ 13 “เป็นพ่อตาแม่ยายได้ลูกเขยมาสมสู่ ให้สำรวจมาจา อย่าด่าโคตรเชื้อพงศ์พันธุ์ อันไม่ดี” เป็นข้อกำหนดเป็นคู่กับโคลงที่ 9 เมื่อลูกเขยได้ปฏิบัติในทางที่ควรต่อพ่อตาแม่ยายแล้ว ก็ควรที่พ่อตาแม่ยายจะพึงปฏิบัติแก่ลูกเขยด้วยความสุภาพ ไม่ดูด่าว่ากล่าวในทางที่เสื่อมเสียและควรจะได้มีความรักใคร่เอ็นดูลูกเขยดุจลูกของตนเอง

โคลงที่ 14 ถ้าเอามัดข้าวรวมกองในลานทำเป็นลอมแล้วให้พากันปลงข้าวแล้ว ก่อนที่จะทำการฟาดนวด ให้เมล็ดข้าวหล่นจากรวง ควรทำเครื่องขวัญข้าว มีไข่ต้ม เมี่ยงหมาก กล้วยอ้อย ข้าวหนึ่ง ข้าวต้ม ขนม เป็นต้น ใส่ภาชนะวางไว้ที่กองข้าว และทำเฉลวปักไว้ที่ลานทั้งสี่มุมเพื่อให้ขวัญข้าว คือ แม่โพสพมาอยู่ที่กองข้าวจะไม่ตื่นตกใจหนีไป เมื่อนวดเสร็จ เวลาขนข้าวไปสู่ยุ้งเรียบร้อยแล้ว ก็มักมีการเชิญขวัญแม่โพสพไปที่ยุ้งข้าวด้วย โดยเชิญขวัญข้าวไปพร้อมกับเครื่องขวัญข้าวนั่นเอง ทั้งนี้เพื่อเป็นสิริมงคล เจ้าของจะได้ไม่อดอยากและมั่งมีศรีสุขต่อไป

องค์ความรู้ใหม่

จากการศึกษา คลองสิบสี่ในวัฒนธรรมอีสาน สิ่งที่คนพบซึ่งเป็นองค์ความรู้ใหม่ สามารถนำมาปรับใช้ในปัจจุบันได้ คือ ประเพณีชาวไทยอีสานและลาว มีความคล้ายคลึงกัน มีความสำคัญในฐานะที่เป็นรากฐานของภูมิปัญญาท้องถิ่น ความเชื่อและวิถีชีวิตที่สำคัญในอดีต ในการนำหลักการปฏิบัติตนเป็นคนดี ในอดีตที่ยึดหลักของฮีต 12 คอง 14 เป็นเอกลักษณ์ของชาติและท้องถิ่นอีสาน และมีส่วนช่วยให้ชาติดำรงความเป็นชาติของตน ดังแสดงในแผนภาพ 1

ภาพ 1 คลองสิบสี่ในวัฒนธรรมอีสาน

สรุป

ฮีตสิบสองคองสิบสี่เป็นขนบธรรมเนียมประเพณีของลาว รวมถึงชาวไทยอีสานที่ปฏิบัติ สืบต่อกันมาจนถึงปัจจุบัน ซึ่งเป็นวัฒนธรรมดั้งเดิม แสดงถึงความเป็นชาติไทยในอดีตที่เจริญรุ่งเรืองมาช้านาน เป็นเอกลักษณ์ของชาติ และท้องถิ่นอีสาน และมีส่วนช่วยให้ชาติดำรงความเป็นชาติของตนอยู่ตลอดไป

คลองสิบสี่หรือคองสิบสี่ หมายถึง ข้อวัตรหรือแนวทางอันพึงปฏิบัติ 14 ข้อของชาวไทยในภาคอีสาน และลาว ที่ยึดถือปฏิบัติเพื่อเป็นหลักในการอยู่ร่วมกันในสังคมอย่างสงบสุข มีข้อปฏิบัติสำหรับบุคคลในสถานะต่าง ๆ ทั้งพระมหากษัตริย์ ข้าราชการและประชาชน ซึ่งเป็นขนบธรรมเนียม และประเพณีของชาวไทยในภาคอีสาน คือ สิ่งที่ยึดถือปฏิบัติสืบทอดกันมาจากบรรพบุรุษ ซึ่งสะท้อนคุณค่า ความดี ความเชื่อและวิถีชีวิตของคนอีสานในอดีต ซึ่งสามารถแบ่งออกเป็นลักษณะ ดังนี้

คลองสิบสี่แบบที่ 1 กล่าวถึงผู้เกี่ยวข้องในครอบครัว สังคม ตลอดผู้มีหน้าที่ปกครองบ้านเมืองพึงปฏิบัติ เป็นหลักปฏิบัติกล่าวถึงครอบครัวในสังคม ตลอดจนผู้ปกครองบ้านเมือง สำหรับผู้ปกครอง (เจ้านาย ข้าราชการ) คือ ฮิตเจ้าคลองขุนและฮิตเจ้าคลองเพี้ย แนวทางการปฏิบัติที่ประกอบไปด้วยการเลือกผู้มีความซื่อสัตย์มาเป็นข้าราชการ การบริหารบ้านเมืองด้วยความยุติธรรม การไม่เอาเปรียบประชาชน และการรักษาศัพทราชธรรมซึ่งเป็นแนวทางปฏิบัติของผู้ปกครองในการบริหารบ้านเมืองให้เกิดความสงบสุขและความผาสุกของประชาชน

คลองสิบสี่แบบที่ 2 กล่าวถึงหลักการที่พระมหากษัตริย์จะปกครองบ้านเมือง คือ ฮิตเจ้าคลองขุน ซึ่งเป็นหลักการและจารีตที่พระมหากษัตริย์และผู้ปกครองบ้านเมืองต้องยึดถือปฏิบัติเพื่อให้ประชาราษฎร์อยู่เย็นเป็นสุขทั่วกันเพื่อให้เกิดความสุขและความสงบร่มเย็นแก่ประชาชน หลักการนี้ครอบคลุมทั้งทศพิธราชธรรม และการปกครองด้วยความเที่ยงธรรม โดยให้ตั้งอยู่ในทศพิธราชธรรม มีการแต่งตั้งอำมาตย์ราชมนตรีที่มีความเฉลียวฉลาด และซื่อสัตย์สุจริตให้ปกครองบ้านเมือง พระมหากษัตริย์ทรงปฏิบัติตามจารีตประเพณีต่าง ๆ และกำหนดให้ประชาชนประพฤติปฏิบัติตามจารีตประเพณีในทางที่ถูกที่ควร

คลองสิบสี่แบบที่ 3 จะหนักไปในทางให้ประชาชนยึดถือจารีตประเพณี กล่าวถึงธรรมที่พระมหากษัตริย์พึงยึดถือ และข้อที่คนในครอบครัวตลอดคนทั่วไปจะพึงปฏิบัติต่อกัน เป็นหลักปฏิบัติที่พระราชายึดถือปฏิบัติ เน้นให้ประชาชนปฏิบัติตามจารีตประเพณีและคนในครอบครัวที่ปฏิบัติต่อกัน

คลองสิบสี่สำหรับพระสงฆ์ที่พึงปฏิบัติเพื่อให้สอดคล้องตามคติโลก “คลองสิบสี่” ในความหมายสำหรับพระสงฆ์ คือ ระเบียบปฏิบัติ 14 ข้อที่เกี่ยวกับกิจของสงฆ์และวัด เป็นผู้นำทางจิตวิญญาณและวัฒนธรรมเป็นศูนย์รวมจิตใจ เป็นแบบอย่างที่ดีและช่วยอนุรักษ์วัฒนธรรมประเพณีอันดีงาม ปฏิบัติตนเพื่อให้สอดคล้องกับขนบธรรมเนียมและสังคม การศึกษาและการปฏิบัติตามพระธรรมวินัย การปฏิบัติตามกิจของสงฆ์ การออกบิณฑบาต การสวดมนต์ภาวนา การพัฒนาวัดและพระธาตุเจดีย์ เป็นต้น

วัฒนธรรมประเพณีในภาคอีสานจึงมีความสำคัญในฐานะที่เป็นรากฐานของภูมิปัญญาท้องถิ่น ความเชื่อ และวิถีชีวิตที่สำคัญในอดีต วัฒนธรรมเหล่านี้สะท้อนถึงการผสมผสานความเชื่อทั้งพุทธ พราหมณ์ และผีเป็นตัวแปรในการช่วยเสริมสร้างความผูกพันที่ดีของคนในชุมชน สังคม การดำรงชีวิตที่เชื่อมโยงกับธรรมชาติ และเป็นเครื่องมือในการเชื่อมความสัมพันธ์ในหมู่คณะผ่านการร่วมแรงร่วมใจในกิจกรรมต่าง ๆ เป็นการสืบทอดภูมิปัญญาท้องถิ่น สร้างความเป็นเอกลักษณ์ รักษาความเชื่อและศาสนา และสืบทอดมรดกทางวัฒนธรรมให้คงอยู่ต่อไป

เอกสารอ้างอิง

- นุศรา สอนโกษา. (17 กันยายน 2566). *ภาคอีสาน ประวัติความเป็นมา*. สืบค้นเมื่อ 10 พฤศจิกายน 2568, จาก <https://nongnuch123com.wordpress.com/>
- บุญเรือง จรรยาศรี. (2505). *มรดกอีสาน*. กรุงเทพมหานคร: โอเดียนสโตร์.
- เบญจวรรณ นาราสัจ. (2552). *ประวัติศาสตร์ภูมิปัญญาอีสาน*. ขอนแก่น: ศูนย์วิจัยพหุลักษณะสังคมลุ่มน้ำโขง มหาวิทยาลัยขอนแก่น.

- พระราชปรีดิเมธี. (2545). *วิถีชีวิตชาวบ้าน ฮีตสิบสอง คลองสิบสี่*. ขอนแก่น: โรงพิมพ์คลังน่านวิทยา.
- สาร สารพัฒนานันท์. (2530). *ฮีตสิบสอง-คลองสิบสี่*, พิมพ์ครั้งที่ 4. เลย: ศูนย์ศิลปวัฒนธรรม วิทยาลัยครู
เลย.
- สารสนเทศท้องถิ่นอีสาน ณ อุบลราชธานี. (21 ธันวาคม 2566). *ขนบธรรมเนียมประเพณีอีสาน คอง 14 กติกา
จารีตอีสาน*. สืบค้นเมื่อ 10 พฤศจิกายน 2568, จาก <https://www.esanpedia.oar.ubu.ac.th/esaninfo/?p=6449>
- สำลี รักสุทธี. (2549). *ฮีตสิบสอง คลองสิบสี่*. กรุงเทพมหานคร: พัฒนาศึกษา.